

Etnografska analiza romarskega simbola Marije Pomagaj na Brezjah

POVZETEK: V članku je podana etnografska analiza obiskovalcev romarskega središča Brezje na Slovenskem. Cilj analize je bilo sistematično opazovanje različnih tipov obiskovalcev in njihovega lingvističnega in paralingvističnega vedenja (člaščenja) do osrednjega romarskega simbola, kapelice Marije Pomagaj. Uporabljeni sta bili dve metodi, opazovanje z udeležbo in nestrukturirani intervjuji s 24 osebami. Glavnina opazovanja je bila izvedena v predbožičnem, božičnem (23. do 25. december 2002) in novoletnem času (1. in 2. januar 2003), kontrolna dneva pa sta bila 7. in 8. januar 2003. Iz opazovanja ter pogovorov je moč izluščiti več pravilnosti. Aktualnost Marije Pomagaj je relativno visoka v vseh letnih časih, višja je poleti, ko se domačinom pridružijo tuji obiskovalci. Ločita se bolj družabni in bolj verski vidik vedenja obiskovalcev do simbolov člaščenja, glede stopnje zamaknjenosti, načina vstopanja in izstopanja v kapelico, vedenja pred kapelico in medsebojne komunikativnosti ljudi. Glede na ta merila (opazovanje) in glede na opravljene pogovore z ljudmi lahko ločimo štiri različne tipe obiskovalcev: mlade pare, starejše pare, starše z otroki in posameznike. Iz etnografsko pridobljenih ugotovitev lahko sklepamo, da se poleg tradicionalnih katoliških vrednot in motivacij med obiskovalci pojavljajo tudi bolj individualizirane oblike religijskega verovanja in člaščenja.

KLJUČNE BESEDE: religija, mit, člaščenje, Brezje, Marija Pomagaj, etnografija

1. Uvod

Opazovanje z udeležbo, pristop Malinowskega, mi je na terenu pomagal odkriti določene zanimivosti, ki jih v nadaljevanju predstavljam. Malinowski, znani funkcionalist, je v antropologijo uvedel metodo, ki je pomenila prelom v sami zgodovini vede. Gre za premik od "antropologije z verande" do terenskega dela, imenovanega opazovanje z udeležbo. Le-to je bilo proslavljeno leta 1922 z delom "Argonavti zahodnega Pacifika".

Malinowski se je med prvimi zavedel pomena "native point of view" ter opazovanja neke kulture v jeziku kulture, ki jo opazujemo, ne pa z usedlinami kulture, kateri pripadamo. Temeljnih načel, ki so vsesplošno znana, tukaj ne nameravam naštevati (glej npr. Godina 1998). Želim poudariti, da se v skrajnih kontemplacijah možnosti vedenja nečesa o nečem, dokončna spoznavna moč, zazdi nemogoča. Zlasti, če jo razumemo kot problem domačinskega zornega kota, kjer imajo pripadniki iste kulture drugačne ideološke in največkrat nezavedne matrice. Kako je torej mogoče neko situacijo dojeti in interpretirati v zadostni meri takšno, kot se kaže večini, in s tem priti do objektivnih dejstev?

Na to vprašanje deloma odgovarjam v epilogu pričujočega članka. Situacijo, ki sem jo izbrala, je slovenska romarska pot - Brezje. Idejo mi je dalo podiplomsko predavanje gostujoče profesorice Christine Toren (Univerza Brunel, Velika Britanija), ki je v oktobru 2002 na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani vodila seminar Metodologije antropološkega raziskovanja, kjer smo večino časa posvetili zgoraj opisani tematiki. V nadaljevanju predstavljam korake in zaključke terenskega dela, kjer gre za poskus implikacije osnovne etnografske drže, to je največje mere "objektivnosti", na religijski fenomen. Relevantnost izsledkov pa je moč potrditi ali zavreči glede na ostale podobne raziskave, ki so bile izvedene. (Burawoy 2003)

2. Cerkev Svetega Vida na Brezjah: kratka zgodovina

Brezje so prvič omenjene že v 11. stoletju. V 15. stoletju je na tem ozemlju stala skromna cerkev Sv. Vida. Leta 1796 je župnik Urban Ažbe v Innsbrucku, kjer je študiral, vzljubil podobo Marije Pomagaj. Leta 1800 je cerkvi Sv. Vida prizidal kapelico in se odločil vanjo postaviti podobo, ki jo je naslikal Leopold Layer.

Pomemben mejnik je letnica 1863, ko naj bi se dogajala čudežna ozdravljenja. Opisanih je več primerov ozdravljenih ljudi, z osebnimi podatki in pričami (Brezjanski zbornik 2000). Ena od pomembnih prič je bil vpliven mož slovenske preteklosti, ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je delo škofa opravljal v letih 1898-1930.

Vest o čudežnih ozdravljenjih se je širila tudi v sosednje dežele. Leta 1876 je Brezje obiskal graški škof Zwerger, ki je predlagal zidavo nove cerkve. Z delom so pričeli leta 1889, leta 1900 pa so končali. Nova cerkev je bila posvečena Sv. Vidu. Prav tako pa so v tem času v samostan poleg cerkve naselili brate frančiškane.

Potrebno je omeniti, da v Sloveniji obstaja kar 210 božjih poti, od katerih so Brezje najmlajše (Petrič 2000). Prva cerkev, zgrajena na slovenskih tleh, je bila posvečena Mariji. "Naši" predniki so jo poimenovali Gospa Sveta (leta 760). Klerikalni pol sloveskih intelektualcev je namreč mnenja, da je Marija s svojo materinsko navzočnostjo močno vplivala na zgodovino slovenskega naroda. Vsekakor gre na tem mestu vsaj omeniti dvoje širših historičnih procesov na tem prostoru: pojavitev kulta v času protireformacije (okoli 1600) ter zvečan pomen Marijinega kulta v habsburškem romanticistično-absolutističnem prostoru in času, ko ta kult ni pomenil zgolj objekta, pač pa centralni kraj diskurza 17. stoletja. "Ta kraj Marijine pobožnosti implicira atemporalnost (bodisi kot stalnost, bodisi kot večnost), ki je vpisana v Marijin kult, v privrženost Devici Mariji in v simbolne prakse, povezane s kultom. Za celotno 17. stoletje je metafora "srečanja zemlje in nebes prek Marije" konstitutivna, celo substancialna" (T. Kramberger 2003). Če se pomaknemo v manj oddaljen čas, poseben diskurzivni odnos do Marije izpričuje tudi poteza že omenjenega Jegliča, ki je leta 1907 slovesno okronal podobo Marije Pomagaj kot mater in kraljico Slovencev.

Leta 1988 je papež Janez Pavel II podelil cerkvi naslov *basilica minor*. Slovenska škofovska konferenca pa je 7. septembra 1999 na pobudo bratov frančiškanov z Brezij soglasno sprejela sklep o razglasitvi cerkve Marije Pomagaj za narodno svetišče Slovenije. Seveda je potrebno to izjavo narodnega svetišča relativizirati, saj z vidika države ta

naslov ni korekten. Če bi namreč država sprejela ta (enostranski) jezik in konsekvence, povezane z njim, bi ne bila več država, ki je ločena od cerkve.

Podatki o obsegu romanja na Brezje, na osnovi cerkvenih virov, so sledeči: od leta 1957-1997 je Brezje obiskalo 7,5 milijona romarjev, v zadnjem desetletju omenjenega obdobja pa 2,5 milijona. Povprečen obisk v zadnjih letih je 300 000 romarjev letno (Brezjanski zbornik 2000).

3. Etnografski pristop, terenska metoda zbiranja podatkov, omejitve

Z etnografsko raziskovalno dejavnostjo na Brezjah sem želela ugotoviti pri obiskovalcih, ki so izkazovali čaščenje, raznovrstnost dojemanja pomena simbola Marije Pomagaj, ki se je izkazala za osrednjo figura čaščenja. Prav tako pa me je zanimala aktualnost slovenskega narodnega svetišča v prazničnih in neprazničnih dneh. Pričakovala sem, da bo obisk na različne dni zelo različen.

Terensko delo je potekalo skupaj 7 dni in sicer v naslednjih dneh: 23., 24., 25. decembra 2002 ter 1. in 2. januarja 2003. Izbrala sem si praznični čas, ker sem pričakovala večji obisk in s tem tudi večjo specifičnost oz. karakternost raziskovane situacije. Kot kontrolna dneva pa sem si izbrala 7. in 8. januar, torej nepraznična dneva v tednu.

Metodi za pridobivanje podatkov oziroma informacij, ki sem ju na terenu uporabila, sta dve: *opazovanje z udeležbo*, kateremu sem namenila največ pozornosti in časa, ter *nestrukturirani intervjuji* z osebami, ki so poprej sedele ali kakorkoli drugače izkazovale čaščenje podobe Marije Pomagaj oz. narodnega svetišča. Nestrukturirane intervjuje sem v času opazovanja opravila s 24 ljudmi. Prav tako pa sem kot kontrolno osebo izbrala patra, s katerim sem opravila nestrukturiran intervju.

Želela sem zaobjeti različne interpretacije Brezij, zato sem v osebni stik stopila tudi z lastnico lokala, ki je zraven cerkve. Gospa vsak dan opazuje situacijo in se pogovarja z ljudmi, zaradi česar sem jo izbrala kot zanimiv vir informacij. Za dodatno mnenje pa sem povprašala še domačine, ki se zadržujejo v omenjenem lokalu in vaški gostilni, ter delavke na stojnicah.

Preden sem odšla na Brezje, sem - ali bolje, nisem! - napravila sledeče: na teren sem se odpravila brez vnaprej pripravljenih hipotez; številnih enot literature, ki sem si jo priskrbela, nisem brala. S tem sem želela zagotoviti najmanjšo mero vnaprejšnje pogojenosti terenskih rezultatov s sistematičnimi premisleki ter vplivanja na samo aktivno fazo raziskave.

Ob tem pa moram poudariti, da smo ljudje historična in družbena bitja, torej da lastne osebne zgodovine in mentalitetnega okvira, s katerim opazujemo in dojemamo svet, ne moremo zlahka in v celoti preseči. V mojem primeru upoštevanje tega dejstva pomeni, da sem bila vzgojena v krščanski družini, torej da imam (vse do sedaj možne) svete zakramente, kar je (najverjetneje) vplivalo na moj odnos in na sam pristop do verujočih v brezjanski cerkvi. Zavestno sem to dejstvo sicer skušala v toku terenskega dela in povzemanja ugotovitev v največji meri eliminirati, vendar se zavedam ravni nezavednega delovanja, ki prevečkrat zamegli bolj zavestno in s tem bolj distancirano dojemanje stvarnosti.

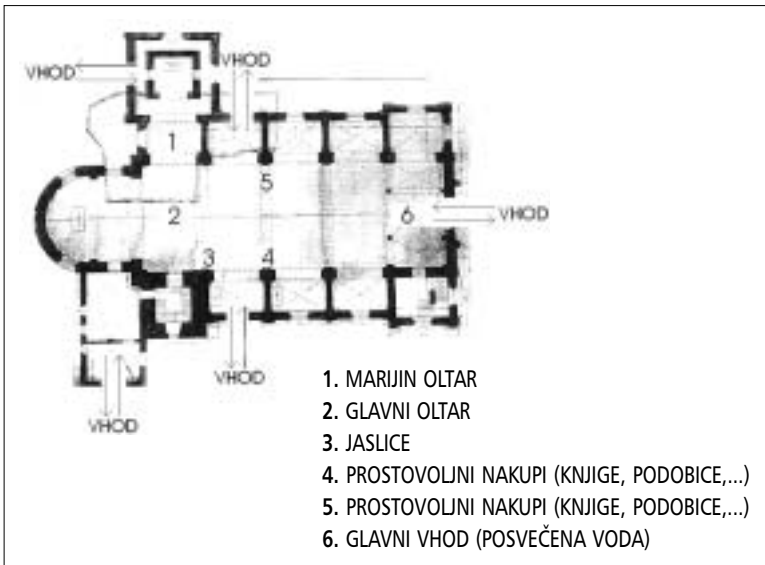
Morda je pomembno še naslednje. Zadnja leta nisem obiskovala cerkve, prav tako imam svojstven odnos do doktriniranih izročil krščanstva. Osebnostno mi je bliže vzhodnjaška filozofija, zlasti zen budizem, katerega osnovni religijski namen je drugačen od katoliškega: poskušati z meditacijo in podobnimi tehnikami doseči človekovo višje zavedanje, torej minimalno vpletanje lastnih predsodkov in projekcij v druge ljudi in različne kulture. Menim, da sem kot etnografska raziskovalka skušala tudi s tega vidika prizadevanje po čistosti misli ob opazovanju drugih karseda objektivno izpeljati.

4. Predbožični (23. in 24. december 2002) in ponovoletni čas (1. in 2. januar 2003)

4.1. Splošni opis

Opazovanje ljudi je potekalo ob različnih urah dneva: tako popoldne kot dopoldne in ob svetih mašah, kjer se vedenje ljudi v kapelici ni razlikovalo od časa, ko svete maše ni bilo. Kapelica ni fizično ločena od preostale cerkve, pač pa je pomaknjena na desno stran oltarja. Vendar pa živi neko svoje življenje, ima lastno dinamiko, kar je morda najbolj očitno v času svete maše, ko ljudje v kapelici molijo k maši ali pa so bolj zatopljeni v podobo Marije Pomagaj in njeno čaščenje.

Kot je razvidno iz tlorisa cerkve (Brezjanski zbornik 2000, glej prirejeno skico), mesto Marije Pomagaj ni osrednje. Vhodov v cerkev je pet: glavni vhod, ter štirje stranski vhodi, med katerim eden od njih vodi do kapelice Marije Pomagaj. Pomen vhodov se je tekom raziskovanja izkazal kot relevanten, kar opisujem v nadaljevanju.

Skica: Tloris brezjanske cerkve oz. kapelice Marije Pomagaja, z okolico
(lokacije opazovanja so oštevilčene)

Ljudje, ki so vstopali skozi stranski vhod do Marije Pomagaj, so ponavadi zasedli prazno mesto v kapelici (cca. 25 stolov). Ko so vstopili, so se pokrižali, pokleknili pred podobo in tiho sedli. V primeru, da sta vstopila moški in ženska, je slednja vstopala prva. Družine z otroki so vstopale bolj spontano; otroci so večkrat skalili red in mir, vendar ne za dolgo, saj so jih ljudje z vidnim negodovanjem (medmeti kot so «psst») zaustavili. Opazila sem tudi mlade pare, tik pred poroko ali zaobljubo zvestobe ali drugačne prisege.

Pred oltarjem ljudje posedajo različno dolgo, v povprečju 10-20 minut. Zasedla sem nekaj osamljenih primerov, ko ljudje sedijo tudi do ene ure; le-te sem srečala večkrat.

Vedenje pred kapelico je specifično. Kot sem že zapisala, večina ljudi, ki stopi skozi stranska vrata, obsedi na stolah, ki so postavljeni pred Marijo Pomagaj. Nekaj prisostvovalnih po opravljenem sedenju (kontemplacija ali molitev) stopi pred kapelico, postoji in po kolenih obkroži oltar. Ti ljudje prosijo ali za zdravje, srečo in podobno. Prav tako pa je zadaj za kapelico polkvadratni hodnik, kjer se nahajata dve veliki knjigi prošenj in zahval Mariji Pomagaj. Na slike svetnikov ljudje zataknejo fotografije svojih bližnjih, za katere prosijo oz. katere naj Marija varuje. Fotografij je ogromno, menim da več tisoč. Knjigi prošenj in zahval večkrat letno zamenjajo (na dva meseca - ustni vir). Prav tako presežno število fotografij shranijo na posebno mesto v zakristiji.

Vsebina zapisov v knjigah prošenj in zahval je podobna: prošnje za zdravje, srečo, uspeh in harmonijo v življenju ljudi ter njihovih sorodnikov ter ljubljenih. V polkrožnem hodniku okoli oltarja je veliko slik in ročnih del Slovencev iz vsega sveta, ki so se priporočili Mariji in bili - po njihovem mnenju - uslišani. Prav tako so shranjene priprošnje in zahvale ljudi, ki so se borili v obeh (svetovnih) vojnah.

Ti opisi po mojem mnenju nakazujejo zaupljivo vedenje ter čaščenje. Zlasti sta me presenetila dva šopa las, spetih v kito, ki sta zaokvirjena in sta starejšega datuma. Darovali sta ju dve dekleti: ena za srečno vrnitev domov (od kod je dekle izviralo, ni podatka), druga pa za uresničitev srčne želje (kakšne, ni podano).

Ta opažanja izkazujejo specifično čaščenje (kar je morda najbolj razvidno v ogromnem številu osebnih slik, zataknenih za podobe; iz napisov na stenah za Marijinim oltarjem s svinčniki – imena in priimki, prošnje za varovanje...) in spoštljivega odnosa do Marije Pomagaj.

4.2. Posebnosti značilnih skupin ljudi

Z opazovanjem z udeležbo sem lahko zasledila štiri različne skupine ljudi: *starše z otroki, starejše pare, mlade pare in posameznike*. Z nekaterimi med njimi sem opravila tudi nestrukturirane intervjuje.

Starši z otroki (3 družine): pogosteje so prihajali skozi glavni vhod ali tri stranske vhode; pri Mariji Pomagaj se niso mudili dolgo. Glavni razlog za kratkotrajnost obiska sem poiskala v razigranosti otrok in negodovalnih reakcijah ljudi, ki so posedali pred kapelico. Nisem zasledila, da bi ti obiskovalci po kolenih obkrožili oltar. Ponavadi so otroci odšli k jaslicam, kamor so jim sledili starši in kmalu so skupaj zapustili cerkev.

Ti obiskovalci so mi povedali, da na Brezje pridejo v prvi vrsti zaradi otrok, da vidijo jaslice; kot naslednji razlog so navedli tudi priprošnjo Mariji Pomagaj za zdravje

in srečo v družini; prav tako pa so navedli tradicijo in občutek, da nekako morajo priti na ta kraj vsaj enkrat letno. V vseh treh primerih so bile zgovornejše ženske.

Starejši pari (3-je pari): pred kapelico so posedali dalj časa, od 10-20 minut. Moški in ženska sta v vseh primerih sedela skupaj. Okrog oltarja je šlo več žensk; moški so namesto klečanja raje izbirali stojo v polkrožnem delu okrog oltarja, si ogledovali podobe svetnikov in počakali na ženske, da so klečaje prišle okrog oltarja. Nisem zasledila, da bi moški te skupine klečali pred oltarjem oz. ga kleče obkrožili.

Pogovor z njimi ni potekal tako tekoče kot v prvem primeru (družine z otroki). Možje v vseh treh primerih niso bili preveč komunikativni; ena ženska mi je z veseljem povedala, da že vse življenje obiskuje Marijo Pomagaj - in da je slednja njena zaupnica in prijateljica. Prosila je za zdravje, več o lastnem odnosu pa ni želela zaupati. Naslednja gospa, katere mož je čakal na enem od stolov, se mi je nasmehnila in rekla, da nima smisla, da sprašujem ljudi na tem svetem kraju. Da je to, kar ljudje nosijo v srcih, zgolj njihovo. Zadnja gospa je bila starejša, okoli sedemdeset let, in presenetljivo zgovorna. Povedala mi je, da je najvažnejša ljubezen in mi zaželela veliko sreče v življenju.

Po stiku s to skupino ljudi mi je zelo kmalu postalo jasno, da je v osebnih situacijah, kot se je izkazala opisana pred podobo Marije Pomagaj, izredno težko pridobiti zaupanje ljudi ter jih pripraviti k sodelovanju.

Mladi pari (3-je pari): v povprečju je bilo teh najmanj; dekle in fant sta sedela skupaj in se v večini primerov držala za roke. Sedela sta okrog 10-20 minut in se odpravila po kolenih okrog oltarja.

Povprašala sem tri pare, ki so mi z veseljem pomagali. Sem so prišli pred poroko (2 para) prosit za blagoslov poti. Brezje obiščejo večkrat letno. En mlad par pa je sem prišel zaradi občutka, da bi bilo dobro obiskati Brezje. To je bil njun prvi obisk. Nista ateista, imata vse svete zakramente.

Posamezniki (6): Ta skupina obiskovalcev se mi je zdela sprva čudaška, vendar sem zelo kmalu (po osebnem stiku) ugotovila, da predstavljajo zanimiv vir informacij za preučevanje vere v moč Marije Pomagaj. Kot sem že omenila, ti posamezniki niso naključni obiskovalci, pač pa kapelico obiščejo večkrat tedensko. Ponavadi vstopijo skozi stranski vhod, ki je direktna vez do kapelice, cerkev pa zapustijo različno: skozi stranski vhod kapelice, ostale tri stranske vhode ali skozi glavni vhod. Pred podobo sedijo tudi do ene ure, ponavadi pridejo ob urah, ko je prisotnih manj ljudi - zgodaj zjutraj ali pozno popoldne, tik pred sveto mašo. Ti ljudje sestavljajo dve podskupini:

- tiste, ki redno hodijo k sveti maši (0 nestrukturiranih intervjujev);
- tiste, ki hodijo pogosto v kapelico, k sveti maši pa zelo poredko, zlasti ob velikih praznikih (Božič ipd.) (6 nestrukturiranih intervjujev).

Za nestrukturirane pogovore prva podskupina v splošnem ni bila navdušena. Poskusila sem z dvojno strategijo: kot oseba, ki je zgolj zgovorna in ki jo zanima, kaj počnejo, kar se ni obneslo. In kot oseba, ki se predstavi kot raziskovalka, kar se je izkazalo še manj uspešno. Ta prva podskupina se mi je zdela nekoliko fanatična in precej vase zaprta. Opazila sem tudi njihov odziv na moje obleke: 24. decembra je bilo pri nas kar hladno, zato sem oblekla umetno krzno in škornje z visokimi petami, kar morda deluje neprimerno

za božji hram. To sem vzela kot dejstvo, zato sem svojo garderobo v naslednjih dneh prilagodila ljudem v cerkvi. Oblačila so bila v splošnem neizstopajoča in vsakdanja. Nagovorila sem pet oseb prve podskupine, vendar niso želele sodelovati.

Druga podskupina se je izkazala za bolj odprto in v smislu katoliškega verovanja za nespecifično. Starost teh ljudi je v povprečju nekje od 25 do 50 let. Opravila sem šest nestrukturiranih intervjujev s posamezniki te podskupine. V cerkev prihajajo večkrat na teden, ponavadi takrat, ko je manj ljudi. Pravijo, da jih ta prostor v kapelici pomiri, da se lažje poglobijo vase in da najdejo odgovore na vprašanja. Med temi ljudmi je pogost gost znana osebnost slovenske *new age scene*.

V splošnem bi za to podskupino lahko rekla, da verujejo v svojega Boga, da pa se njihov pogled na vero razlikuje od klasičnega katoliškega. Njihovo mišljenje bi lahko povzela s stavkom: kar delaš, to dobiš. Skozi pogovore sem prišla do ugotovitve, da je njihov življenjski nazor bolj odprt in svetovljanski, da bolj sledijo ideji o iskanju lastne vere. Poudarjali so pomen vsake stvari in osebe, ki nam prekrži pot v življenju ter nujnost sočutja in ljubezni. V končni fazi so te njihove interpretacije srčika desetih božjih zapovedi, vendar sem jih sama razumela bolj kot filozofijo vzhoda ali kot filozofijo, vplivano z novodobnimi gibanji. Tej moji interpretaciji bi morda lahko našla vzrok v svojem lastnem verskem dvomu in simpatizerstvu do vzhodnjaških "psihoanaliz". Neka oseba mi je npr. dejala, da ni naključje, da sem si izbrala raziskovalno nalogo "Marija Pomagaj".

V tej skupini sta bili tudi dve osebi, ki nimata svetih zakramentov, a tudi nista ateistični, kar sta izrecno povedali sami.

4.3. Dodatni pogovori in delne ugotovitve

V predprazničnih dneh sem pričakovala precej večje število ljudi, če drugega ne, vsaj neprestani dotok ljudi. Vendar sem se v pričakovanjih delno uštel. Kot sem že poudarila, je nekaj ljudi stalnih gostov, velika večina pa jih je prišla po naključju ali pa skladno z navado.

O številu ljudi v predprazničnih dneh sem govorila z lastnico bara, ki je lociran nasproti parkirišča blizu cerkve. Povedala je, da je ljudi vsako leto manj, prav tako za praznike. Vzrok je pripisala novemu režimu slovenskega metropolita Rodeta, ki je pred šestimi leti zamenjal nadškofa Šušterja, ki je bil nedvomo bolj priljubljen. O samem številu ljudi sem govorila tudi s prodajalkami na stojnicah s spominki, ki so povedale zelo podobno zgodbo kot lastnica lokala. Vsako leto je manj ljudi. Vzrok za to so prav tako pripisale Rodetu. Ta podatek se mi je zdel zanimiv, zato sem se ustavila še v bližnji gostilni in povprašala domačine o brezjanski zgodbi in številu obiskovalcev. Naletela sem na isti odgovor. Zmanjšano število vernikov pripisujejo Rodetovemu režimu. Vsi so bili enakega mnenja - preveč se vpleta v politični diskurz in s tem ljudi odbija od sebe. V več kot treh primerih sem zasledila namigovanja na pedofilijo, ki naj bi bila prisotna na slovenskem območju. V predbožičnem govoru je sicer Rode zagotovil, da teh primerov ni in da je stanje na Slovenskem pod nadzorom in da se ni bati za takšne primere.

Glede na navedena dejstva sem poiskala še en vir in sicer patra Miho, ki je na Brezjah zadolžen za stike z javnostjo. Je menih frančiškanskega reda, na Brezjah pa opravlja svoje

delo tretje leto. Glede števila ljudi, ki obišejo Brezje letno, mi je dal naslednje podatke: na leto podelijo 150 000 hostij, vendar je mnenja, da bi to število za realno oceno morali pomnožiti s 6-10 krat, kajti vsi ljudje, ki obišejo sveto mašo, ne gredo nujno po hostijo.

Glede Rodeta odločno zagovarja mnenje, da njegov nastop (7. aprila 1997) v vlogi slovenskega metropolita ne igra vloge, v smislu zmanjšane obiska. Meni, da je obiskov skozi celo leto veliko, le-ti se povečajo v poletnem času, zlasti na račun ljudi iz tujine (Italija, Hrvaška, Avstrija, Madžarska, torej sosed Slovenije). Ni bil mneja, da bi bilo vsako leto manj ljudi.

Ti dve nasprotujoči mnenji sem preverila še pri obiskovalcih cerkve, ki menijo, da še vedno prihaja veliko ljudi. Vendar menim, da dojemanje številčnosti ljudi v smislu celega leta temelji na subjektivnih vidih in občutkih (na primer, prodajalke in gostinski delavci lahko manjši obisk pri njih povežejo z manjšim obiskom v cerkvi, lahko pa je manjši obisk lahko tudi posledica njihovih previsokih cen, slabše urejenosti lokala in stojnic, nezanimive ponudbe ipd.), zato jih ne smem vzeti kot objektivne kazalce. Okvirni statistični podatek mi je dal že omenjeni pater, prav tako pa so za silo relevantni tudi podatki o romanju iz pisnih virov, ki sem jih že navedla; problem s temi podatki je, da so dani z strani, ki se lahko nagiba k njovemu precenjevanju. Splošen vtis na tej stopnji raziskave pa se je torej nagibal v prid neupadajoči aktualnosti «slovenskega narodnega» svetišča.

5. Opazovanje z udeležbo na praznične dni: božični večer in Božič

5.1. Božični večer (24. 12. 2003)

Na ta dan sem opazovala ljudi eno uro, in sicer od 23.30 do 24.30. Z opazovanjem in udeležbo sem prepoznavala družabni in verski vidik odnosa ljudi do praznika ter simbolov čaščenja. Družabni vidik je bil razviden na stojnicah pred cerkvijo, kjer so prodajali kuhano vino in žgane pijače. Veliko ljudi je konzumiralo alkohol; nekaj od teh se je pred polnočjo odločilo stopiti v cerkev, precej pa jih je ostalo zunaj in so prek ozvočenja poslušali sveto mašo. Cerkev je bila polna ljudi, tako da pozni obiskovalci niso imeli možnosti stopiti v notranjost in od tam spremljati ceremonijo.

Pred polnočjo, ob 23.30, je bilo v cerkvi zbranih že precej ljudi. Pred sveto mašo so molili božične molitve. Tu, v notranjosti cerkve, sem opažala večjo kontemplacijo in bolj kulturno obnašanje kot pri ljudeh, ki so komunicirali zunaj, ob stojnicah.

V času maše sem se pred cerkvijo zapletla v pogovor s šestimi ljudmi. (notranjost cerkve je bila polna, tako da nisem mogla opazovati dogajanja in obnašanja ljudi).Ti so povedali, da k polnočnici prihajajo redno, vendar ne vsako leto na Brezje. Hodijo zlasti zaradi tradicije in druženja z domačini in poznanimi ljudmi. Pater Miha in lastnica lokala sta mi povedala, da k polnočnici pridejo zlati domačini, torej prebivalci Brezij in okoliških vasi. Potrebno je omeniti štiri cerkve v bližini, in sicer v Radovljici, Kranju, Lescah in na Bledu, po katerih se ljudje nekako enakomerno porazdelijo, vendar še vedno velika večina obiše Brezje.

5.2. Božič (25. 12. 2003)

Na ta dan sem se udeležila maše, in sicer ob desetih zjutraj. Cerkev je bila polna ljudi, prav tako pa sem čutila praznično vzdušje. Po končani pridigi je bila po prizivu duhovnika izvedena lepa gesta: ljudje so si medsebojno podajali roke in si zaželeli miru in ljubezni. Čutila sem atmosfero prijateljstva in upanja v boljši jutri. Teh subjektivnih ocen na ta dan nisem uspela preveriti s pogovori. Eden od razlog je dejstvo velikega krščanskega praznika, drugi pa (domnevno) drugačno obnašanje ljudi. Niti pomislila nisem, da bi jih pričakala pred cerkvijo z vprašanji, ali da bi se kako drugače namerno zapletla v pogovor. V zraku sem čutila spoštovanje. Vsekakor je to občutenje lahko ostanek moje zgodnje socializacije, vendar ga nisem uspela odstraniti.

5.3. Delne ugotovitve

Ta dva praznična dneva sta pokazala specifičnost v svoji strukturi in vedenju ljudi, v primerjavi s prejšnjimi dnevi (okrašena cerkev, posebne molitve in daritve ob Jezusovem rojstvu). V kolektivni zavesti (obiskovalcev) je simbolni pomen praznika očitno močno vpet, kar je bilo moč prepoznati ne samo iz dejanskega vedenja obiskovalcev, pač pa tudi iz paralingvističnega vidika uporabljenega jezika in prevladujočih načinov komunicacije.

6. Opazovanje z udeležbo v kontrolnih dneh (6. in 7. januar 2003)

Čas raziskovanja je potekal sedem dni, s prazničnimi in neprazničnimi dnevi. Za to sem se odločila zaradi specifične narave (katoliških) praznikov, vendar, kot sem ugotovila z raziskavo, ta specifičnost velja le do neke mere. Božič sem sicer izvzela in pričakovala posebnosti v smislu religioznega čaščenja, kar pa zaradi nemožnosti pogovorov nisem uspela dejansko preveriti. Kontrolna dneva, 6. in 7. januar 2003, sem nato izbrala zato, da bi "potrdila" specifičnost praznikov.

Te dni pa sem ugotovila manjše število naključnih obiskovalcev in tistih, ki pridejo na Brezje le ob praznikih, torej v prazničnem tednu, okoli novega leta in božiča. Vsekakor pa se obisk tistih ljudi, ki sem jih prej označila kot posameznike, v kontrolnem času ni (bistveno) zmanjšal. Prav tako sem opazila več starejših parov kot mladih ljudi. Vzrok teh razlik bi pripisala službenim dolžnostim mladih ter njihovi drugačni osebni interpretaciji katoliške vere. Na tem mestu mislim na povezavo verskih občutij z *new age* praksami ter na že večkrat potrjene zveze faktorjev verovanja (s statističnimi podatki), ki kažejo, da v povprečju mladi bolj verjamejo vraževnim praksam kot pa izročilu katoliške cerkve. Te domneve nisem ponovno preverjala osebno, zato jo navajam le kot eno možnih razlag, statistična podlaga je podana v raziskavi Smrke Marjana (1996).

7. Ugotovitve etnografskega proučevanja, komentar

Naj uredim pridobljene ugotovitve svojega etnografskega raziskovanja v nekaj točk:

1. Brezje je kot religiozno katoliško svetišče še vedno aktualno, zlasti kapelica Marije Pomagaj, kjer pridejo do izraza znaki čaščenja.

2. Število obiskovalcev ter romarjev ob praznikih nekoliko zaniha navzgor, ko se običajnim obiskovalcem (domačini, starejši) priključijo še mladi (pari) ter naključni obiskovalci iz širše okolice in sosednjih držav. Glavnina obiska je v času poletne sezone, ko se domačinom priključijo tujci.
3. Družabni in verski vidik katoliških praznikov imata vsak svojo lokacijo in simboliko: družabni vidik, ki prihaja bolj do izraza zunaj cerkve, se povezuje predvsem z alkoholom (stojnice, gostilne), verski pa poleg večje okrasitve verskega objekta predvsem z različno močno izraženim čaščenjem verskih simbolov pri obiskovalcih, s poudarjeno versko kontemplacijo, s poudarjenimi občutki spoštovanja in prijateljstva med ljudmi ter z občutji upanja na boljši jutri.
4. Starejši del obiskovalcev v cerkvi išče tudi uteho zaradi vojnih žrtev in minulega političnega razdvajanja (priprošnje za padle v vojnah).
5. Cerkevno vodstvo sodi, da je socializem cerkev potisnil v podrejeni položaj.
6. Precej ljudi pa razmišlja o tem, ali ni aktualna cerkev preveč politizirana.
7. Nosilci spremljajoče gostinske in turistične ponudbe okrog verskega svetišča se pritožujejo, da je obiskovalcev (pri njih) iz leta v leto manj, razloge pa v glavnem pripisujejo drugim ljudem in okoliščinam, najbolj preveč spolitizirani cerkvi.
8. Obiskovalce lahko ločimo - glede na zunanje vedenjske znake verskega čaščenja in glede na opravljene razgovore - v štiri različne skupine: starše z otroki, mlade pare, starejše pare, posameznike (dve podskupini).
9. Glede na stopnjo zamaknjenosti v čaščenju Marije Pomagaj, na način vstopanja in izstopanja v kapelico, na čas zadrževanja v njej in glede na opravljene razgovore z obiskovalci je moč ugotoviti naslednje:
 - največ čaščenja je najti pri tistih posameznih obiskovalcih, ki prihajajo večkrat tedensko in klečijo pred podobo Marije Pomagaj;
 - sledijo jim starejši pari, pri katerih so zlasti ženske nagnjene k večjemu vidnemu čaščenju (klečijo);
 - manj čaščenja je pri mladih parih, ki v verskih simbolih iščejo predvsem podporo pri dajanju lastnih zaobljub glede prihodnjega skupnega življenja;
 - še manj čaščenja je vidnega pri družinah z otroki, ki pretežno kratkotrajni obisk kapelice izrabijo za prenos religiozne tradicije na potomce;
 - največ iskalnega verskega dvoma bi lahko pripisali posameznim obiskovalcem, pri katerih je moč razbrati tudi spogledovanje z *new age* gibanji (obleka, razgovori).
10. Tisti obiskovalci, ki kažejo večja znamenja čaščenja, so o tem pripravljene manj govoriti in svoja verska občutja ohranjajo zase in za svoj krog. Nasprotno so tisti, ki kažejo manj znakov čaščenja, bolj pripravljene na naključni razgovor.
11. Med obiskovalci nisem zasledila invalidov ali fizično prizadetih oseb.

Če povzamem, bi lahko rekla, da je narodno svetišče Brezje pogosto obiskovano. Nekaj več ljudi sicer prihaja med prazniki, vendar se mi ta podatek ne zdi specifičen. Pričakovala sem namreč precej večje razlikovanje v številu ljudi med prazniki in običajnimi dnevi, vendar se ta moja ocena ni popolnoma uresničila. To so mi na eni strani potrdili informatorji, lastnica lokala in domačini, ki situacijo opazujejo vsak dan, upoštevaje že prej omenjeno relativizacijo njihovih opažanj.

Gospoda Rodeta sem v poročilo o etnografski raziskavi vključila zaradi naslednjega vzroka: približno tri leta nazaj je bila v Sloveniji vroča polemika o pristojnosti Cerkve z vidika države in državljanov. Rodetu so očitali pretirano vmešavanje v politično življenje, kar so mi potrdili domačini in ljudje, s katerimi sem govorila. Pater Miha je to zanikal, kajti mnenja je, da mora Rode kot cerkveni glavar vernikom kazati pot, in to ne samo o življenjskih in duhovnih vprašanjih, pač pa tudi o dolžnostih vernika do države. Osebo meni, da je spolitiziranost le delna resnica. Po patrovih besedah se v navajanju kritik Cerkve ne sme zanemariti tudi večdesetletne socialistične dediščine naroda in nedavne osamosvojitve. Gre za tim. «črna leta» (1945-1990), ki so po mnenju ideologov RKC pomenila obdobje teme, kjer se je vernike tretiralo kot brezpravne tretjerazredne državljanke (Smrke 1996).

Nekaj besed še o metodi in zanesljivosti pridobljenih spoznanj. Zavedam se, da sem fenomen Brezij kot svetišča in mesta čaščenja raziskala zgolj obrobno. Ostalo je še veliko odprtih vprašanj, za katera bi potrebovala še veliko časa in morebiti posebne priprave. Z opazovanjem z udeležbo in predvsem z nestrukturiranimi intervjuji sem želela pokriti različna mnenja in skupine ljudi, da bi s tem prišla do različnih pozicij in pogledov na religijski fenomen in na njegovo centralno podobo - Marijo Pomagaj. Kot sem že sproti naštel, so bili moji glavni terenski informatorji

- ljudje, ki so obiskali cerkev in bili znotraj nje (24 ljudi),
- domačini v lokalu in gostilni,
- lastnica lokala,
- pater Miha,
- zaposleni na stojnicah.

Menim, da sem kljub «mehkemu» raziskovalnemu pristopu vseeno pokrila pretežen del karakteristik ljudi, ki se vsak dan srečujejo z odnosom do Brezij kot «narodnega» svetišča. Na sam izbor oseb je vplival moj "osebni faktor"; z drugačnim izborom oseb bi morda prišla do drugačnih interpretacij. Vendar sem to možnost skušala izključiti, zmanjšati, z naključnim številom ljudi (24), s katerimi sem se zapletala v pogovore. Glede na to, da pri etnografski metodi vnaprej ni povsem jasno, na kakšen način se izbira ljudi, povabljen k pogovoru, in kaj vsaka dodatna oseba, s katero se opravi razgovor, prinese novega ali istega k prejšnjim spoznanjem, bi morale nadaljnje raziskave potrditi ali ovreči stabilnost ugotovitev, ki sem jih podala zgoraj.

Lahko pa sem ugotovila, je slovensko narodno svetišče Brezje obiskovano in predstavlja v dojemanju obiskovalcev nekaj posebnega. Kot kaže, obiskovalci verujejo v moč Marije Pomagaj, kar sem preverila z opazovanjem vedenja ljudi - z mistično naravo njihovega odnosa do polkvadratnega prostora okoli osrednje podobe čaščenja (knjigi prošenj in zahval, slike ljudi, zataknjene za slike svetnikov, odrezane kite deklet, posvečene Mariji).

In še to: zanimiv je izbor Marije Pomagaj na Brezjah - matere z novorojencem. V Sloveniji je Kristus npr. največkrat upodobljen kot trpeči na križu. V tem smislu je zanimiva podobnost z Brazilijo, kjer je npr. Corcovado upodobljen kot Odrašenik (reedemor). Vsi ti simboli zagotovo niso naključni. Vsekakor bi za nadaljnje raziskovanje teh paralel potrebovala veliko več časa, primerjalnega znanja in prav tako terenskih izkušenj.

8. Epilog

Zavedam se subjektivnega momenta, ki ga nujno vnese vsak posameznik v opazovanje, navkljub vsem "varnostnim" ukrepom, ki naj bi zagotovili čimvečjo objektivnost rezultatov. To je vsekakor že dognana distinkcija med emskim in etskim pristopom, kjer gledišči nista nikdar komplementarni, pač pa izključujoči, kar seveda pomeni *apriorno* nepopolno prevajanje situacije od objekta k subjektu, se pravi od kulture h kulturi (glej Šterk 1998). Že sam izbor predmeta raziskovanja, v mojem primeru Brezij ter kapelice Marije Pomagaj, vsekakor vpliva na potek raziskovanja.

Prepoznanje, da se je potrebno pri etnografskem opazovanju čimbolj otresti subjektivnih momentov, je šele osnovno izhodišče za večjo objektivnost opazovanja in interpretiranja stvarnosti. Od tu dalje je za povečevanje lastne objektivnosti odprtih več poti. Ena od takih poti je poglobljen študij različnih načinov, kako se sistematično otresti lastnih vrednot, stereotipov in predsodkov, ki so pogojeni z lastno kulturo in njenimi družbeno pogojenimi ter ideološko nastrojenimi interpretacijami. Skratka, analizirati je potrebno z razdalje tisto, kar nam je v resnici najbližje in je v bistvu željeni predmet opazovanja: lastno kulturo, njene simbole in družbene mehanizme raznih kulturnih reprezentacij (Rotar 2003). Ta pot, ki želi proizvesti vsaj minimalno «razdaljo» do lastne kulture, nikakor ni lahka. Predvsem zato ne, ker je zlasti odpravljanje lastnih vrednot, največkrat lokalnih stereotipov in predsodkov, velikokrat boleče in ne le radovedno prizadevanje, kajti pridobljeno večjo objektivnost pogosto spremlja sicer večje znanje raziskovalca na eni strani, a tudi delna izguba tistih poprej prijateljskih in naklonjenih vezi do ljudi, ki se s spremembami raziskovalčevih pogledov na kulturne vrednote z raziskovalcem ne strinjajo (več). Vendar pa ravno z "vdori" večjega števila raziskovalcev nek *fenomen* primemo "za roge" - različne interpretacije in nezavedne sheme skozi množico različnih opažanj izgubljajo kopreno nevidnosti in s tem postopoma postajajo očitne zlasti tistim, ki si prizadevajo za (večjo) objektivnost njihovega uzretja.

Religija je starodavni del kultur in ima kot taka vedno največ možnosti, da njeni simbolni objekti postanejo del čaščenja. V odprtih družbah postaja že zaradi povečanih medkulturnih stikov takšno kulturno opredeljeno čaščenje manj obvezno in precej individualizirano, kar se najbolj pozna pri mladih, ki danes precej potujejo in si sami oblikujejo svoja mnenja. Etnografska analiza, podana v tem članku, je, zanimivo, pokazala, da samo čaščenje Marije na Brezjah ni enovito, ampak diferencirano, zlasti med mlajšimi, kar pomeni, da so motivacije in predstave o obiskovalcev in častilcev tega svetišča o njegovem pomenu (zanje) dokaj različne. Kot sem že zapisala, se je hipoteza o aktualnosti Brezij kot narodnega svetišča potrdila. Zasledila pa sem lahko, iz opazovanja verskih obredov in njihovih obiskovalcev ter iz pogovorov z njimi, tudi zelo osebne interpretacije božanskega in verskega (katoliškega verovanja), torej tipično lastnost postmoderne. Slednja ne pomeni nujno sekulariziranih identitet, pač pa identitet, ki si vero interpretirajo na sebi lastne načine, čeprav v glavnem verjetno še vedno v širšem okviru danih in sprejemljivih družbeno-verskih smernic.

Literatura

- Brezjanski zbornik 2000. Ljubljana: Družina.
- Burawoy, Michael (2003): Revisits: An Outline of a Theory of Reflexive Ethnography, *American Sociological Review*, Vol. 68, No. 5, str. 645 - 679.
- Dragoš, Srečo (1996): "Strategije katoliške cerkve na Slovenskem". Družboslovne razprave, št. 21, str. 27-41.
- Dragoš Srečo (1998): Katolicizem na Slovenskem. Ljubljana: Krtina.
- Godina, Vesna V. (1998): *Izbrana poglavja iz zgodovine antropoloških teorij*, (Knjižna zbirka Teorija in praksa). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede,
- Kerševan, Marko (1996): "Cerkev v postsocializmu". Družboslovne razprave, št. 21, str. 43-55.
- Kramberger, Taja (2003): "Filologija in nacija. Debata o izvorih Slovanov med mitom in znanstvenostjo & Marijin kult v habsburškem prostoru v 17.stoletju". Monitor ISH, vol.V/ no. 1-2, 2003.
- Petrič, France (2000): Duša, le pojdi z menoj , 1-5. Ljubljana: Družina.
- Rotar, Drago B. (2003): Kultura, reprezentacije kulture in realizacija realnega - kulturna politika in družbena realnost. Zbornik povzetkov Slovenskega sociološkega srečanja 2003, "Družbena gibanja in civilna družba danes", Portorož, 9. do 11. oktober, 2003, str. 14-15. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Smrke, Marjan (1996): "Janez Pavel II v deželi Maručinih kristalov". Družboslovne razprave, 21, 1996, str. 68-79.
- Šterk Karmen (1998): O težavah z mano. Ljubljana: Scripta.

Naslov avtorice:

Lucija Mulej, mlada raziskovalka
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
email: lucijamulej@hotmail.com

Rokopis članka prejet novembra 2003, končna verzija, potrjena za objavo, pa decembra 2003. Po mnenju uredništva je članek uvrščen v kategorijo izvorni znanstveni članek s kvalitativno argumentacijo.